

KÖNYVBEMUTATÓK – VÉLEMÉNYEK

Ebben a rovatban könyvbemutatók apropójából készült véleményeket közlünk. Most Rechnitzer János, Kovács, Zoltán és Trócsányi András lektori véleményeit adjuk közre. A vélemények a „Középvárosi társadalmak – Egy új, innovatív városfejlesztési modell megalapozása” című, Szirmai Viktória szerkesztésében 2020-ban megjelent könyve bemutatója (Soproni Egyetem Kiadó, Sopron) alkalmából készültek, illetve a könyvbemutatón hangzottak el.

Rechnitzer János

A hazai városkutatás reneszánszának indításában és folyamatos életben tartásában Szirmai Viktória professzor asszonynak elvülhetetlen érdemei vannak. Az Enyedi-iskola szellemiségét következetesen képviseli, annak megújítását számos hazai és nemzetközi kutatással, s azokat közreadó igényes publikációval gyarapítja. A munkásságának fókuszában a városi társadalom átalakulása, annak trendjei és lehetséges modelljei állnak, de éppen a komplex szemlélete következtében a városrendszer szinte minden alrendszerére képes az általa vezetett kutatásokkal felhívni a figyelmet. Fontos kiemelni, hogy a városkutatás, a hazai városszociológia megújítása mellett a professzor asszony irányítása alatt egy új, friss és nyitott szemléletű fiatal kutató, elemző, fejlesztő csapat is felnő, ami mind a regionális tudomány, mind a társtudományok számára lendületet és megújítást adhat.

Jó kezekben volt tehát az EFOP-3.5.2-16-2017-00007 számú program keretében folytatott kutatás, aminek az értékeit növelte az is, hogy a Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Karán a regionális tudomány egyik feltörekvő műhelye található, s az egymásra találás izgalmas kutatást eredményezett.

Végig gondolva a hazai városkutatás elmúlt két évtizedét érdemleges, kiértelt kutatási koncepció alapján folyó középváros vizsgálattal nem találkoztam. Készültek középváros, megyeszékhely, megyei jogú város elemzések, de azok inkább a klasszikus városfejlődési trendeket követték, vagy a hagyományos bemutatásokat. Jelen kutatás újszerűsége egyrészt maga a területi kutatási egység, az eddig méltatlanul elhanyagolt hazai középvárosok „felfedezése”, másrészt a városfejlesztés új útjainak keresése, s harmadrészt ezen irányok alakításában, megvalósításában a társadalmi közeg és aktorok számbavétele, azok mozgástereinek feltérképezése. A célokat alapos elméleti megalapozása indítja (első rész), majd a kiválasztott négy város (Sopron, Kaposvár, Eger, Békéscsaba) egységes szemlélet alapján történő feldolgozása, amit megerősít a közös kérdőíves felmérés és strukturált mélyinterjúk, majd zárásként az igényes összegzés.

A kötet felvezető tanulmánya (Szirmai Viktória) igényes áttekintés ad arról, hogy miként kapcsolható össze a városi társadalmak és az innováció. Hiszen a városban az erőforrások koncentrálnak, a tudás, a gazdaság, az intézmények, az élettér és minőség együttes rendszere, mai fogalommal hálózata alakul ki, s ezek kölcsönös hatásrendszereik révén szükségszerűen ösztönözi, pontosabban kikényszeríti a folyamatos megújítást. Nagyszerűnek tartom azt a négy pontot, amiben ennek az innovációknak az akadályait a szerző egyszerűen, világosan, s egyértelműen leírja, így a városi társadalom elhanyagolása, a város, mint entitás önállóságának hiánya, az erős technikai, infrastruktúra (egyben gazdasági) fejlesztés ösztönzés, s végül a Kelet- és Közép-Európa térségében az urbanizációs ciklusok sokszínűsége, egymásmellettsége. A nagytárségi meghatározottságról a szerző elmélyülten foglalkozik, hiszen kiválóan látja, hogy a városfejlesztés fókuszja a gazdaság megújítása a volt szocialista országokban, ezen belül a külföldi működő tőke fogadási feltételeinek biztosítása. Ebben látják az országok a csodaszert, amit aztán különböző intenzitású központi állami, kormányzati beavatkozással, jobb esetben ösztönzőkkel támogatnak, miközben elhanyagolják városrendszer erőforrásainak valós megújítását, teret kínálva a közösségeknek, az azt képviselő lokális társadalomnak. Egyet kell értenünk a szerzővel, hogy a középvárosok ugyanolyan problémákkal küzdenek (elvándorlás, szegénység, fokozó jövedelmi különbségek, elöregedés, intézmények

működési korlátai, változó jogosítványok, hatalmi elitek passzivitása és/vagy betagozódása, várostérséggel való együttműködés hiánya stb.), mint a nagyvárosok, ugyan más dimenzióban, más hangsúlyokkal.

Szembe kell nézniük a változással, az újdonságokra való reagálással, ám ehhez nagyobb önállóság, több valós jogosítvány, a városalakítókkal való folyamatos kommunikáció szükséges, mert ezek nélkül a „zöld, az okos, a tudás, a fenntartható stb.” városfejlesztési koncepciók csak írott malasztok lesznek, a városfejlesztés tervének posztmodern szlogenjei, amikből aztán csak morzsák valósulnak meg.

Jankó Ferenc tanulmányában bemutatja a városfejlesztési modellek történetét, ami egy tömör összefoglalója annak a hatalmas kutató-, szervező-, egyben fejlesztőmunkának, amik a piacgazdaságokban lezajlott a városrendszer alakításában történtek az elmúlt 100–150 évben. Magam utaltam volna a Kelet- és Közép-Európában folyó fejlesztési irányokra, hiszen a szocialista városok, mint egyik adaptációs rendszere az általános urbanizációs és városfejlesztési modellnek éppen a professzor asszony vezetésével készült korábbi kutatásokban nyertek sokoldalú feltárást.

Bertalan Laura tanulmányában már a városfejlesztés 21. századi modelljeinek a kifejezését célozza meg, igazán alaposan és igényesen. A társadalmi innovációk feldolgozása mind az elméleti (helyesen látja az újdonság szerepét, a hangsúlyozott paradigmaváltást szükségességét), mind a bemutatott formációban összefoglaló értékű. A kritikát nem szabad elfeledni, hiszen az egyre divatosabb okosváros koncepciók, fejlesztések számos ma még nem tisztázott kérdést vetnek fel. Így a tanulmányban jelzett adatbázis kezeléstől kezdve, a város kormányzás új rendszerén át egészen a multinacionális informatikai cégek piac befolyásolásáig. Üdvös, hogy ugyan a lábjegyzetben, de hazai példát is hoz, ezek illusztrációs erejét lehetett volna növelni, mert vannak gyakorlatok nálunk is, amik bizakodással tölthetik el a város kutatókat.

A város, ha sikeres növekszik, dagad, szétterül, egyre több területet követel, a hálózatait szétteríti, annak újabb és újabb csápjait építi ki. Ennek a szétterülésnek a meghatározóit mutatja be Schuchmann Júlia tanulmányában. A szuburbanizáció jeles szakértője tanításra alkalmas táblázatban foglalja össze a témája alakulását befolyásoló tényezőket, amik közül az ingázással foglalkozik a nagyváros dimenzióban. A várostérség, mint a szuburbanizáció megjelenési formája és tere alapos kutatást igényel, s erre joggal hívja fel a szerző a figyelmet. A későbbi tanulmányokban sajnos nem olvastam vissza ezt az üzenetet, holott mindegyik elemzett középváros körül formálódó agglomerációs térség figyelhető meg, más és más aktivitással és formációban. A hazai városfejlesztés szigetben, városzigetben gondolkodik, ezt az összes szabályzó csak ösztönözi, sőt a napjaink zavaros, kapkodó aktivitása erre ráerősít. Nem lehet, nem szabad a várostérség nélkül fejlesztéseket még idea szintjén sem kezdeményezni, ebben szintén paradigmát kellene váltani, ez lehetne a városfejlesztés egyik üdvös innovatív iránya.

Érdekes Hegedűs Judit röpke tanulmánya a rugalmas városról. Az indikátorok, vagy pontosabban a jellemzők ismertetésénél megfélemedkezett Enyedi György korszakos cikkéről: A sikeres város (TÉT 1997, 11/4. 1–7.), ahol a Mester briliánsán megadja a városrendszer működésének, egyben fennmaradásának tíz kritériumát. Ezek a tényezők, amik a rugalmasságot éltethetik, ösztönözhetik, de nem szabad és lehet megfélemedkezni a politikai, gazdasági, kulturális, társadalmi környezet (milió) szerepéről. Ha a siker tényezőit az exogén faktorok (azaz a kormányzati milió) segítik, vagy csak békén hagyják a városrendszereket, akkor azok tudnak rugalmasok, alkalmazkodók, egyben innovatívak lenni. A magyar jelenvilágban, és ezt megerősítik a várostanulmányok, sajnos az elaszticitás éppen a fokozó központi beavatkozások növekvő mérges pók hálójában következtében közelít a nullához.

A könyv második fejezete Tóth Balázs István kiemelkedően igényes tanulmányával indul. A kutatói erényeit a szerző ismét felvillantja, hiszen példásan rendszerezi a hazai előzményeket, felhívja egyben a figyelmet olyan elemzésekre is, amelyek újszerű adalékot adtak e városkör sajátosságaira. Demográfiai és gazdasági helyzetképehez nincs mit hozzáfűzni, talán annyit az utóbbihoz, hogy illusztratív lett volna helyzetkép a TOP 500 vállalatok jelenlétének bemutatásával, hiszen e gazdasági egységek a vizsgált időszakban meghatározó városfejlesztő tényezőnek tekinthetők. Talán a rövidre fogott összefoglalóban érdemes lett volna utalni az országos fejlesztési koncepciókban a középvárosok igencsak elhanyagolt megjelenésére, valamint a térségi (megyei) hatásaik alakulására.

A négy városi esettanulmány négy szemléletet, négy szerzői világot tükrözi. Az egységes elveket ki-ki a maga módján, a kutatói mentalitása, a saját szemlélete, a módszertani ismeretei alapján adta vissza, s ezzel válik ez a rész igazán érdekessé, elgondolkodtató olvasmánnyá.

Sopron (Bertalan Laura) izgalmas város a határ mentén, egyik fő központja a Burgenlandban és Bécsben dolgozó magyar munkavállalóknak, emellett turisztikai és egyetemi központ, számottevő és példaértékű polgári hagyományokkal, szépséges környezetben. Nos, ezeket az elsődleges benyomásokat a dolgozat alaposan és a kellő helyismeret pontosságával megerősíti, de egyben kiegészíti. Adatokat kapunk a bevándorlásról, a lakásépítés dinamikájáról, a gazdaság meghatározó vállalatairól, a turisztikai potenciálról, a szolgáltatói ágazat jellemzőiről, a környék kulturális örökségről (UNESCO világörökség). A városi környezet, egyben a közlekedés erősen terhelt a közel tízezres napi ingázó miatt, aminek a városi társadalomra gyakorolt hatásait a szerző alaposan feldolgozza. A soproniság jegyeit érdekesen írja le, egyben azt a konfliktust, amivel a helyi polgárok nap mint nap szembe kerülnek, de egyben, amiből ez az identitástudat származik, vagy pontosabban táplálkozik. Engem, ha már innovatív városfejlesztésről szól a könyv, a megoldások érdekelték volna. Hasznos a MVP helyi bemutatása, ám az csak az általános fejlesztésekhez betonnal és létesítményekkel tud – ha tud – hozzájárulni. Nem jött át nekem az öntudatos városi közösség, a soproniságot megjelenítő közeg integrációs aktivitása, vagy a stratégiája, esetleg intézményei, akciói. Nem döbbsent meg, mert meg kell, hogy döbbsentsen, ez a helyzet tartós lesz, s a lokális társadalomnak nem bezárkóznia kell, hanem valami együttműködési formációkat találni, hogy ebből a helyzetből ne csak fogyasztási, jövedelmi erőforrásokat profitáljon, hanem a város innovatív megújítását.

Kaposvár (Hegedűs Judit) Somogy ország fővárosa, ott délen, Rippl-Rónai, kiváló kórháza van, vergődő agráregyetem, állandó rivalizálás Péccsel, talán ennyi ugrik be hirtelen a városról, más nem nagyon. A tanulmány pontosan és kellő alaposággal követi a kidolgozott elemzési koncepciót, megismerjük a demográfiai helyzetet (tartós népességvesztés), az iskolázottságot (növekvő a felsőfokú végzettség aránya), a gazdasági helyzetet (nagycégek, vállalkozói aktivitás, munkaerőhiány). A város társadalmi problémái jól körvonalazódnak: a szegénység, az alkoholizmus, a drog (!), az elvándorlás, a közlekedés zsúfoltsága, sőt ezeket a mélyinterjúkból vett részletek is megerősítik, ami erősen elgondolkodtató, sőt megdöbbsentő. Lappangó belső feszültségek az élhetőnek, a biztonságosnak titulást városban, ahol az önkormányzati döntéseket a település politikai vezetőinek és a jelentősebb vállalatainak igényei határozzák meg, s csak ezután a polgárainak igényei. Dicséretes a helyi fejlesztési program, valójában mindenkinek szól, persze kijelentve, hogy a közösség, a nonprofit szektor, meg minden ilyen bájos társadalmisítás nagyon-nagyon fontos, erre van néhány látványos program, de a vezetőben felkonferált „zöld város” idea, ami nem csak a zöldterület növelése, a szemétygyűjtés fokozása, az energiafogyasztás csökkenése, hanem a társadalom „zöldítése”, annak segítő megújítása. Érdekes, hogy ez a tanulmány sem, de a többi sem foglalkozik helyi médiával, a lakosság tájékoztatásával, a részvétel és bevonás intézményi kereteivel, mert ezek nélkül a jelzett, nagyvonalú programok – mint azt a lakossági felmérések is bizonyították – valós társadalmi innovációkat nem tudnak elérni.

Eger (Schuchmann Júlia), a vár, a bor, az egyetem, katonaságom néhány bájos hónapja, turizmus, szépséges főtér, Kepes Intézet, ennyi ugrik hirtelen be az emlékezetembe, amit aztán a tanulmány precíz feldolgozásai tudományos dimenziókkal egészít ki. A 32 oldalas feldolgozás számos többletet nyújt a korábbi két várorelemzéshez. Egyrészt a szerző a demográfiai adataiban kitekint az agglomerációra és ezzel számos tényezőnek a magyarázatát megadja (látszik, hogy a szuburbanizáció kiváló kutatója). Mint jeleztem, ezt a többi elemzésben hiányoltam, mert csökken a középvárosok népessége, de hova mennek a népek, mi lesz velük, nos Schuchmann a választ keresi és részben megadja. Másik, hogy érvényesíti a várostársaságot a gazdaságra, hiszen Eger formálódó agglomerációjában jelentős vállalkozások vannak, amik döntően a központhoz kapcsolódnak, abból is élnek, így nem szabad attól a várostól elvonatkoztatni fejlődésüket. A harmadik, hogy összehasonlítja, a lokális társadalom értékeléseit a többi várossal veti össze, ezeket megtámogatja mélyinterjúkkal, így hihetőbb és megalapozottabbak a minősítések, egyben a társadalmi szövetek sokkal árnyaltabb mintázatot nyújtja az olvasónak. Ebben a bonyolult struktúrában aztán kijönnek a csoportérdekek, a különféle városhasználók igényei, vagy magának az egyszerű polgárnak a már meg/leszoktatott elzárkózása a városfejlesztésben való részvételtől. Arról nem a szerző tehet, hogy itt sem –

a többi városhoz hasonlóan – a fejlesztés innovatív eszközeit csak elvétve, inkább írásos dokumentumokban találjuk meg, vagy olyan látványos akciókban, amik a projektek elszámolásához kiválóak, de valós városrendszer alakításban minimális.

Békéscsabán (Jankó Ferenc) régen voltam, gyengék az emlékeim, nagy főtér monarchiabeli szállodával, Munkácsy (nem kedvelem), az akadémiai intézet, Gyula és Békéscsaba rivalizálása, Tóth József professzor. Számomra ennyi elemből áll egy periférikus középváros képlete, amit a tanulmány a többi dolgozathoz hasonlóan színesít, kiegészít, de nem győz meg arról, hogy ezekben a városokban valami izgalmas, érdekesítő megújítások folynak, s versenytársaivá válnak a hazai, amúgy is számos gonddal küszködő nagyvárosainknak. De maradjunk Csabán, ahogy helyiek mondják. Jankó nem alkalmazza a többiek táblázatos illusztrációját az adatokról, bedolgozza a bőséges korábbi városelemzéseket, hiszen az itteni akadémiai intézet a bekezdés elején jelzett professzor irányítása mellett már a hetvenes évektől nagy – és egyben innovatív – alaposággal foglalkozott a várossal és a térségével. (Gondolom a szerző megmerítettet a jelenleg is regnáló intézet [osztály] munkatársainak véleményében a mélyinterjúk során, bár erre a szövegben nem tesz utalást!) A középvárosi séma ugyanaz, mint az előbbieken, talán nagyobb mértékben, így a népességvesztés, a gyenge gazdaság, a szokásos fejlesztési koncepciók (ITS) a típus irányainak adott helyre hangolása, az erőtlén lokális társadalom, a szlovák örökség, annak megújításának hiánya, a periféria magányának csendes hangjai és gyötrődései. A kitörési pontok az összefoglalóban tükrözik az előbbieket, a megújítás szellemiségének hiánya, az érdekérvényesítés elmaradása belül, kívül, fent és lent, a szlovák örökség feldolgozatlansága (lásd Závada irodalmi műveit).

A záró és a kutatási eredményeket összefoglaló tanulmány (Szirmai Viktória, Fábíán Attila) 19 pontba rendezi a megállapításokat. Nem ismertetem a frappáns megállapításokat, hiszen azokat a véleményemben már többször kifejtettem, csak kiemelek néhányat, amit hangsúlyozni kell és a témához kapcsolódóan innovatívok. Így megerősítést nyert, hogy az állami, kormányzati nagy programok, a top down területi politika elbűvölő eszközei, amelyek a középvárosi szinten sem váltanak ki látványos elmozdulásokat. A helyi elitek szerepe a fejlesztésekben, a területi, városon belüli különbségek kezelésében döntő és meghatározó, a felelősségük kiemelkedő, kevésbé elemzett, feltárt. Valami elindult, mert a fiatalabb korosztályok városérzete felismerhető és egyben más igénnyel élnek a városok felé, mint az idősebb korosztály, fogékonyabbak az újdonságokra, az innovációkra. A fejlesztések szakmai – hozzáesszük a lokális társadalmi közegre és azok hálózataira épülő – érvek, irányok hiányoznak az elemzett középvárosokban. Helyet kell adni az őszinte analitikának, a más szemléleteknek, a városokat már új, 21. századi szemüvegen keresztül kell nézni, s keresni a területi tőkék alkotóit és azok megújítóit.

Gratulálni tudok a könyvhöz, hasznos, újszerű, izgalmas eredményeket ad közre, érdemben hozzájárul a hazai, de merem mondani – hasznos lenne egy alapos angol tömörítést is kiadni – a kelet- és közép-európai városkutatás egyre virágzóbb tudományos kínálatához (kertjéhez). Mindezen túl megismerhettünk egy fiatal kutatói közösséget, amelynek tagjai felkészültek, képesek és alkalmasak a regionális tudomány egyik problémakörét szakszerűen és innovatív módon feldolgozni. Hasznos lenne, ha a kötet a regionális tudomány és az urbanisztika minden műhelyébe eljusson és más középvárosok is megismerjék az eredményeket, hátha kedvet kapnak az innovatív városfejlesztéshez.

Kovács Zoltán

A kötet témaválasztása újszerű, hiszen a magyar városhálózat eddig sajnálatosan mellőzött szereplőire, a középvárosok fejlődésére és fejlesztési lehetőségeire fókuszál. A témaválasztás nem csak az egységes módszertani alapokon álló összehasonlító vizsgálatok hiánya miatt üdvözlendő, hanem azért is, mert ez a településkör képviseli a hazai városállomány derékhadát, a hazai városlakók igen jelentős hányada bennük él. Emellett társadalmi, gazdasági és szellemi-kulturális szempontból is fontos szerepet játszanak az ország életében, s miként társadalmi vonatkozásban a fejlett középosztály hiánya, úgy a foghíjas, hanyatló középvárosi hálózat is múltbeli és jelenkori torzulások visszatükrözője lehet egy ország életében az urbanizáció, a területi fejlődés szempontjából.

A kötet és az azt megalapozó kutatás célja a magyar középvárosi társadalmi problémák feltárása, a fenntartható fejlődés középvárosi diszszonanciáinak kimutatása és az eredmények alapján egy társadalmilag innovatív városfejlesztési modell kidolgozása. A kutatás „pilot jelleggel” négy hazai középváros: Sopron, Kaposvár, Eger és Békéscsaba közelmúltbeli társadalmi-gazdasági viszonyait vizsgálja, s hasonlítja össze. Gondosan kimunkált a kutatás módszertana, a kvantitatív és kvalitatív módszerek ötvözése példaértékű, bár bevallom számomra a mélyinterjúk szolgáltak a legtöbb tanulsággal. A kutatás eredményeként sok releváns városföldrajzi, városszociológiai és urbanisztikai tanulsággal gazdagodhatunk a kötet olvasása során, de erénynek tartom a könyv izléses megjelenését, gazdag illusztrációs anyagát, jól tagolt szerkezetét és az egyes fejezetek közérthető, de mégis tudományos nyelvezetét is.

A városok kiválasztása (a vizsgálat tárgya) külön érdekes kérdés, mert bár nem kerül egyértelmű definiálásra, hogy mit is tekintenek a szerzők „középvárosnak”, de ha az 50–100 ezer fő közötti városainkat, amit a méretük sugall, akkor megállapíthatjuk, hogy a szélesen értelmezett hazai „középvárosi mezőnyből” inkább a jobbak kerültek kiválasztásra. Bár a vizsgált városok fekvése, elérhetősége, történelmi fejlődése, építészeti struktúrája stb. nagyban eltér, s nyilvánvalóan vannak problémáik (pl. elöregedés, a fiatalok elvándorlása, a helyi társadalom kohéziójának bizonyos fokú hiánya, politikai harcok, széthúzás a helyi szinten), de azért érezzük, nem velük van a baj!

Az elmúlt két évtized folyamatai alapján megállapíthatjuk, hogy a globális tőke és a befektetők figyelme városaink közül inkább a nagyobbakra (méretgazdaságosság) és a valamilyen szempontból kitüntetettek (egyediekre) irányult, a „derék középhasz” egy-két kivételtől eltekintve nem igazán volt érdekes számukra. Pont ez adná a lehetőséget a mindenkori politika kezébe, hogy a területi (horizontális), illetve a településhierarchiához köthető (vertikális) aránytalanságokba beavatkozzon. Erős közép- és kisvárosi hálózat nélkül nehezen képzelhető el hosszútávon fenntartható városfejlődés, összetartó társadalommal. Ennél fogva a fejlesztéspolitikában a „nagyvárosok” (de nem Budapest) folytatólagos nyílt vagy burkolt preferálását (pl. hol működhetnek egyetemek, kutatóintézetek, speciális feladatokat ellátni képes kórházak, közgyűjtemények stb.) a hatékonyság és versenyképesség érvrendszerre mentén káros szemléletnek tartom.

A kötetben felsorakoztatott, a kutatások során feltárt feszültségek többségével egyetértek, bár szeretném hangsúlyozni, hogy ezek a „feszültségek” eltörpülnek már városok (pl. Salgótarján, Ózd) problémáitól. Ettől persze még érdemes velük foglalkozni. Jómagam középvárosokat nem kutattam, de a készülő Magyarország Nemzeti Atlasza városokról szóló (9.) fejezetéhez – sok egyéb mellett – Beluszky Pállal készítettünk egy egyszerű, tíz társadalmi-gazdasági mutatót figyelembe vevő rangsorszámítást. A mini-vizsgálat a 136 ténylegesen városi szerepkört betöltő városra vonatkozott, benne Budapest és a nagyvárosok, valamint az itt vizsgált városoknál jóval kisebbek is. A dinamika alapján a városok négy kategóriája volt lehatárolható: dinamikus, fejlődő, stagnáló és lecsúszó. A jelen kötetben vizsgált városok közül egyedül Sopron került a dinamikus csoportba, ami nem meglepetés, míg Kaposvár, Eger, Békéscsaba a fejlődő kategóriába. Hogy nem a módszerrel, vagy a városkör merítésével volt a baj az jelzi, hogy a középvárosok közül a stagnáló csoportba került pl. Hódmezővásárhely, Tatabánya, Nagykanizsa, míg a lecsúszóba pl. Salgótarján, Dunaújváros. Tehát ez is megerősíti, hogy kötet témáját képező négy város országos szinten nem minősül „rossz helynek”.

A kötet a bevezetéssel együtt négy nagyobb szerkezeti egységre, ezen belül 11 fejezetre tagolódik, melyek között koherens a kapcsolat, logikailag egymásra épülnek.

A Bevezetésben a kötet szerkesztője a kutatás és az abból született mű elméleti háttérét, indokoltságát, s egyben célkitűzéseit foglalja össze. A kutatógárda célja, a tényfeltárás és helyzetelemzése mellett a nemzetközi városkutatás eredményeinek hazai adaptálása is volt, különös tekintettel a fenntartható városfejlődés és az innovatív városfejlesztési beavatkozások tapasztalataira. A kitekintés remek kiindulópontot jelent a kötet egész szellemiségének megalapozásához.

A könyv második nagy egysége a városfejlődés múltbeli és jelenlegi kihívásait, valamint a velük kapcsolatos tervezési-fejlesztési attitűdök koncepcionális és gyakorlati háttérét foglalja össze. A négy fejezet kiváló elméleti megalapozást jelent az empirikus vizsgálatok számára. Az akár önálló tanulmánynak is beillő írások közül számomra legérdekesebbnek a társadalmi innovációknak a városi problémák megoldásában játszott lehetséges szerepéről szóló fejezet tűnt. Sajnálom, hogy a témakör nem került bővebb kifejtésre,

különös tekintettel a közösségi médiában rejlő participatív városfejlesztés lehetőségeire, vélhetően ehhez mélyrehatóbb kutatásokra, irodalmazásra lett volna szükség. Üdvözlém a téma továbbvitelét és alaposabb körüljárását egy önálló cikkben.

A harmadik nagy szerkezeti egység tartalmazza az empirikus vizsgálatok eredményeit, ami a publikus társadalomstatistikai adatok elemzése mellett, lakossági kérdőíves felmérésekre, mélyinterjúkra és helyi fejlesztési dokumentumok tartalomelemzésére épül. A gyanútlan olvasót elsőként a „szereposztás” hökkenti meg: mit keres a szülővárosából eddig kirobbanthatatlannak tűnő Jankó Ferenc 430 km-rel keletebbre Békéscsabán? Aztán a példaértékű csabai fejezet megnyugvást hoz, egy „jó iparos” geográfus mindegy, hogy hol kezd el vizsgálandni, a terepi ismeretek hiánya néhány jól irányzott mélyinterjúval, és kellő szakmai intelligenciával tökéletesen leküzdhetők.

A statisztikai elemzés és a négy városi esettanulmány meggyőzi az olvasót arról, hogy bár eltérő hangsúllyal, de mind a négy város élhető, szerethető, mentes a társadalmi feszültségektől, az extrém szegregációtól, gettósodástól, s lakóik többsége büszke, hogy a város lakója lehet. Azaz semmi baj nincs. És itt jutunk el megint a mintaterületek kiválasztásának kérdéséhez. A kiinduló logika világos: hasonló méretű, különböző természeti környezetbe ágyazódó, eltérő történelmi fejlődésen keresztül ment, egymástól kellő távolságra fekvő stb. városok keresése volt a cél, ami aztán azt eredményezte, hogy – talán a vándorlási egyenleget leszámítva – közöttük olyan brutális különbségek nem is igen mutathatók ki, egyik ebben jobb, a másik abban, vagyis kioltják egymást. Értem én a logika mögött megbúvó stratégiát, ha Csaba mellé kerül Hódmezővásárhely, Szentes vagy Dunaújváros, akkor kesergésbe és a globalizáció, valamint a neoliberális állam ostromozásába fullad az egész kutatás (ebből tele a padlás). Ha Sopron mellé válogatnak a dunántúli térségből (sokkal közelebbi, így könnyebben kutatható) esettanulmányokat (pl. Szombathely, Zalaegerszeg, Veszprém), akkor Magyarország „zsiros” része mosolyog a többiekre, méltán kiváltva (Budapest kivételével) a potenciális olvasó ellenérzését. Így az országosan is egyik éllovasnak számító Sopron mellé került három, igen tisztességes, szerethető, társadalmi számára már-már fenntartható körülményeket biztosítani képes város, köztük e sorok írójának szülővárosa, a csodálatos Eger.

A kötet negyedik egysége az összegzést, az empirikus fejezetekben tett főbb megállapítások szintézisét, valamint egy új, innovatív városfejlesztési modellre tett javaslatokat tartalmazza. A megállapítások többsége egyértelmű: a négy város fontos szerepet játszik szűkebb-tágabb térségében, biztosítani tudják lakóik számára a fenntartható „életformák kínálatát”, nem erősen szegregáltak, egyszóval „szerethetők”. Ezekkel egyet is lehet érteni. Már kételyek merülnek fel az olvasóban olyan (a kötetben egyébként nem vizsgált) megállapítások kapcsán, hogy a „nagyvárosok pozíciói kedvezőbbek... a globális gazdaság szempontjából” (lásd Miskolc, Pécs), miként az előregedés és a képzett fiatalok elvándorlása sem a négy vizsgált város problémája kizárólag, hanem az egész országé, és a történelmi városfejlesztési modellek sikertelensége (lásd a kertvárosok koncepciójának tengerentúli adaptációja) is megkérdőjelezhető. Ugyanakkor a nyitott és vélhetően további magyarázatot igénylő megállapítások közé tartozik az „önkormányzatok forrásainak rendbetétele”, vagy a „szakmai érvek kidolgozása” a városfejlesztés új modelljének kialakítása során. A megfogalmazott gondolatok többsége ugyanakkor alátámasztja azt a cseppet sem ördögtől való elvárást, hogy városaink vezetőinek (függetlenül a mérettől) jövőbeli városfejlesztő tevékenységük során a „társadalmi” faktort (ami nem egyenlő a szavazótáborral) a korábbiakhoz képest sokkal komolyabban fegyelembé kell(ene) venniük, s ezen a téren a szakmai érvekre (geográfusok, szociológusok stb.) sokkal jobban kéne támaszkodniuk.

A középvárosaink jövőjét tekintve nem vagyok pesszimista. A szuburbanizáció, az agglomerálódás, az urban sprawl a 100 ezer főnél népesebb nagyvárosaink fejlődésében az elmúlt két-három évtizedben elég sok gondot okoztak. Tehát a viszonylagos megrázkódtatás nélkül fejlődő, belső negyedeikben és lakótelepeiken egyaránt megújuló, emberi léptékű középvárosaink élhető, vonzó környezetet tudnak kínálni jelenlegi és jövőbeli lakosaiknak. Fontos kérdés a felnövekvő generációk helyben tartása, esetleges visszavonzása tanulmányaik után. Erre a választ azonban további – ehhez hasonló – kutatások adhatják meg.

Végezetül szeretnék gratulálni a könyv szerzőinek, a kutatásban résztvevőknek, s nem utolsósorban a kötet szerkesztőjének a színvonalas és a hazai városkutatás szempontjából hiánypótló munkához.

Trócsányi András

Nagy örömmel töltött el, hogy elsőik között vehettem kézbe *Szirmai Viktória* legújabb könyvét, hiszen a szerző meglehetősen terjedelmes publikációs tevékenységéből többet jól ismerek, oktatásban rendszeresen használók. Míg kutatói pályám lelegején a szocialista városokról szóló konferencia előadásomhoz merítettem rengeteget a *Csinált városok* klasszikusából, manapság a formális urbanizáció értelmezése kapcsán próbálok interpretálni Szirmai Viktória, Enyedi György, Szelényi Iván és Kovács Zoltán eszméit. Mondhatni, ismerni vélem a szerző/szerkesztő gondolatmenetét, miként azt is, hogy eddig közel kétféle könyvet jegyez, amelynek nagyjából fele igazi csapatmunka: fiatal és érettebb kollégáival alkotott közös gondolkodás gyümölcse. Ez utóbbi sorba illeszkedik ez a mű is, hiszen nyolcan jegyzik, az interdiszciplináris megközelítés jegyében többféle – szociológus, közgazdász, regionalista és geográfus – szemüvegen át vizsgálva ugyanazon témakört.

A könyv szerkezeti vázát jól formált gondolatmenet építi fel, ennek bemutatására, a problémakör ismertetésére *Szirmai Viktória* vállalkozott. Szintén ő jegyzi a középváros, mint jelenség, nemzetközi, regionális és hazai bemutatását, amelyek inkább gondolatébresztő egységek, mintsem állásfoglalások. Strukturáltan veszi számba azokat az adottságokat és koncepciókat, amelyeket manapság rendre a városállomány ezen méret- és funkcionális kategóriájába tartozó településekhez kapcsolnak. Az innováció (születése, megkötése, terjesztése és általában gazdasági jelentősége) és város kapcsolatáról szólva előbbi és utóbbi egymásrautaltsága válik egyértelművé: az innováció szinte mindenütt a város(mérethez) kötött, miképpen az innovációmentes tereket nehéz városként definiálni. Éppen ebből adódik számomra a kérdés, hogy a globális világban értelmezhető és hasznosítható innovációk szempontjából elégségesen nagyok vagy éppen elégségesen kicsik-e a középvárosok. A későbbiekben kifejtendő véleményemet nem előre bocsajtva, meggyőződésem, hogy a hazai középvárosok meglehetősen jelentős differenciáltságát (akár az innovációk tekintetében) éppen a nem mindig a városméretben keresendő egyéb adottságok okozzák. Messzemenően egyetérték azzal a gondolatmenettel (*Szirmai Viktória*), hogy e városokat (is) térbeli, időbeli és politikai környezetükben kell értelmeznünk, amely a településeket és azok fejlődését minimum középtávon determinálja. Ez utóbbi dimenziót általában az államszocialista időszakra szokás értelmezni, ugyanakkor bő három évtizeddel a rendszerváltás után manapság is világosan látszik, hogy a településmenedzsment adottságai, a politikai érdekartikulációs képesség, az országos és helyi politikai struktúra együtt- vagy éppen szembenállása „elengedhet” vagy éppen megragadhat, felemelhet településeket. Ha az elmúlt hetven évet együtt nézzük – amit akár egy mai idősödő középvárosi lakos személyesen meg is élhetett – akkor a kényszerpályák nagyon sajátos kontrasztokat szülhetnek. Az álmos (nagy)községekből (szocialista) várossá fejlesztendőnek ítélt mai középvárosaink egykori rapid növekedésével csak a zuhanás mértéke hasonlítható össze. Ezek a városok korszerű és modern struktúrákat, biztos megélhetést, stabil jövőképet kínáltak lakóiknak az 1970-80-as években, míg manapság mindezek tekintetében a bizonytalanság és kilátástalanság, illetve a kommunikáció szintjén a – helyenként harminc éve tartó – útkeresés jellemző. Ha túlzott általánosításként értelmezhető e kijelentésem, készséggel elismerem, a térszerkezeti pozíció ebben az esetben is felülírhatta a korábban mesterségesen kialakított hierarchikus helyzetet, azonban általánosságban talán mégis megkockáztatható, hogy a „csinált városok” java sok tekintetben visszatért az 1960-as éveikbe, hiszen visszafogott fejlődésük, vagy éppen visszaesésük mellett a településállomány több, méretben egykor hasonló tagja intenzív fejlődésnek, átalakulásnak, modernizációnak válhatott színterévé. Mi ez, ha nem útfüggőség, mi ez, ha nem konfliktusforrás, amely kutatásért kiállt? (Tisztában vagyok vele, hogy Szirmai Viktória más munkáiban foglalkozott a csinált városok mai világával is, ugyanakkor a részletesebben elemzett középvárosok között szívesen láttam volna ilyen, is, a kiválasztott négyes akarva-akaratlan a középvárosi mezőny krémjébe tartozik – de erről majd később.) A szerkezeti felépítéshez visszatérve: igen értékesnek és oktatáshoz akár közvetlenül is hasznosíthatónak tartom azokat az összefoglalókat, amelyek a városfejlesztés elméleti kihívásairól, modelljeiről szólnak, tanáremberként sokszor hiányolom azokat az anyagokat, amelyeket direktben át lehet adni a (mai) diákoknak. *Jankó Ferenc* szisztematikus történeti áttekintést ad városfejlesztési elképzelésekről és irányzatokról, amelyből éppen a térségünkben közelebről megtapasztalható sajátos adaptációk számbavétele hiányzik, azoké, amelyek a fentebb említett jelenlegi

pályákat is nagyban meghatározzák. *Bertalan Laura* részben folytatja az előző fejezetet, részben más szempontból (társadalmi innovációk) veszi górcső alá korunk városfejlesztési, -üzemeltetési, -működési modelleket, szinte előtanulmányként (az olvasónak), illetve étlapként (pl. városvezetésnek) kínálva a modelleket: ismerjétek meg a lehetőségeket, válasszatok belőle szimpatikusot, értelmezzétek az esettanulmányokat ennek tükrében is. Erre a fejezetre is igaz a fenti állításom, miszerint szisztematikus rendszere könnyen emészthetővé és hasznosíthatóvá teszi, határozottan erősíti a mű elméleti megalapozását. *Schuchmann Júlia* már egyetlen, komplex jelenségre koncentrált saját fejezetében, arra, hogy milyen folyamatok, struktúrák, kihívások és konfliktusok fémjelzik a történelmi (térbeli és társadalmi) zártságát messze hátrahagyó városokat. A probléma urbanisztikai jelentőségével egyetértve, azt gondolom, hogy a terjeszkedő, szétfolyó város az individuális és a kommunális térigény általános növekedtével ugyan szinte minden településméretben megtapasztalható, mégis, talán a középvárosokban visszafogottabb hatással bír. Középvárosaink egy része talán sosem volt nyugati értelemben véve kompakt, akár a mezővárosokra, akár a csinált városokra (össze- és ráillesztett településrészek) gondolunk, de a szuburbanizáció felemelte „óriásfalvak és nagyobb kisvárosok” is inkább már a szétterülés korszakában születtek. *Hegedűs Judit* a rugalmas városról ír, azaz, miként tudnak a települések maradandó sokk nélkül idomulni az időről időre változó kihívásokhoz. A koncepcionális keret és a felvonultatott példák jól szemléltetik a középvárosok szempontjából kifejezetten lényeges alkalmazkodóképességet, hiszen ez az a városméret, amely nem elég nagy és funkciói nem elég sokszínűek a sokkokkal szembeni határozott stabilitáshoz (tehetetlenséghez), ugyanakkor mégis elég nagy ahhoz, hogy a talpon maradás struktúrái – akár megváltoztatható módon – rendelkezésre álljanak. A könyv témájához való kapcsolódása tehát elvitathatatlan, ugyanakkor nehezen értelmezhető, hogy a hazai bölcsészet-, társadalom- és természettudományokban is rezilienciaként meghonosodott kifejezésre miért kreál – ugyan magyarabb – saját kifejezést a szerző.

A könyv második egységében már a hazai középvárosokra fókuszálnak szerzőik, a négy kiválasztott esettanulmány előtt a méretkategória általános bemutatása kerül terítékre (*Tóth Balázs István*). Korrektnek tekinthető a középvárosokkal kapcsolatos szakmai diskurzus áttekintése, amely tulajdonképpen pozicionálja is a könyvet és tematikáját. A településkör recens demográfiai és gazdasági mutatóinak elemzése nemcsak jelen adottságaikról, hanem annak rövidebb távú (2009–2018) változásairól is szól, nagyjából vázolva azokat a pályákat, amelyeken e városok mozognak – vagy éppen állnak. Lényegi új információval nem szembesülünk, mégis értékes az áttekintés, mert a bennünk élő sztereotípiák mellett és helyett friss adatok támasztják alá az elkövetkező elemzéseket. Annyi azonban már az adatokból is látszik, hogy középvárosaink meglehetősen sokfélék, genezisükön túl, méretük (hiszen pl. a legnagyobbak és a legkisebbek között ötszörös különbségek is tapasztalhatók), térszerkezeti pozíciójuk is erősen differenciálja őket. A magam részéről a szerző helyében „bevállaltam” volna a területi-funkcionális típusok kialakítását is, akár a korábbi vizsgálatok, akár a jelenlegi alapadatok egyszerű elemzése mentén, és azt a kört reprezentatív módon leképezve folytattam volna le a kvalitatív vizsgálatokat a kiválasztott városokban. Azért merem ezt post festa leírni, mert a szerző a fejezet összefoglalásban jelzi a differenciált struktúra létét, ahonnan akár logikus is lehetett volna az általam felvetett folytatás. Késői tanácsaim sorát folytatván, jelzem, hogy lábjegyzetnél fajsúlyosabb dolognak tartom a módszertani felvezetőt magának a középvárosi körnek a lehatárolása kapcsán, hiszen, mint a szerző is írja, a kategória „alja” is képlékeny a kisvárosi kör plafonja kapcsán, miképpen a százezer fős felső limit is kérdéses hazánkban. Ez a fajta statisztikai megközelítés képlékeny, hiszen a peremeknél mindig lehet változás – erről szól is a szerző a ki- és becsúszók kapcsán –, amelyhez képest a kvalitatív módon mérhető változók tehetetlenebbül alakulnak. Mindazonáltal, talán éppen ezért is jó választás a vizsgálat alá vett négy város, mert egyrészt földrajzi pozíciójukból következően hoznak némi táji, genetikai reprezentativitást, ugyanakkor más szempontból az elemzést könnyítendő, meglehetősen egyveretűek, hiszen a jelenleg (2021) 48 elemből álló (ugye, hogy képlékeny?) településkör 5., 6., 8. és 10. legnagyobbjairól beszélünk. Azaz, mondhatnánk azt is, hogy a hazai nagyobb középvárosokról szól a kutatás, amely így semmiképpen nem teszi őket átlagossá, sőt, inkább nehezebben változó, tehetetlenebb, karakteres város Sopron, Kaposvár, Békéscsaba és Eger is. Éppen ezért izgalmas kihívás az ottani társadalmi viszonyok feltérképezése, bemutatása, összevetése.

A mű legvégén, a függelékben közreadott *módszertani egység* nagyon korrekten írja le a lefolytatott kutatás logikai és operatív jellemzőit, ugyanakkor gyarló az olvasó, általában a könyv elején kezdi és úgy jut el a végéig. Ebben a struktúrában jó százharminc oldallal előbb merülnek fel a kérdések (miért úgy, miért pont azokat?) az olvasóban, minthogy azokra válaszokat kapjunk. Magam, miután az olvasással végeztem, az irodalomjegyzéken (sajnos nem minden szövegekőzi hivatkozás forrását találtam meg...) túljutva bukkantam a módszertani útmutatóhoz, így némely korábban megfogalmazott kérdésemet törölni, míg e bekezdést ide beszúrni voltam kénytelen...

A városecselemzéseket nyitó, a kötetben *Bertalan Laura* által bemutatott *Sopront* mindenki ismerni véli, Egerhez hasonlatosan évtizedek óta „kötelező” osztálykirándulási célpont, pozíciója kapcsán pedig a legegyszerűbb vaktérképen is könnyen azonosíthatja még a felkészületlen diák is. Földrajzi helyzetéből adódóan olyan adottságai voltak/vannak, amelyek a változó történelmi korokban akár ellentétes előjellel érvényesülhettek. Csak az elmúlt száz évben ennek mentén volt határszélre szorult, ünnepezt, negligált, büntetett város, míg éppen ez a pozíció értékelte fel már az 1980-as évektől, hogy azután a megnyíló határokkal, majd az EU-csatlakozással munkaerő-ingázó bázissá is váljon. Társadalmá is közismerten karakteres, ha máshonnan nem, Szilvási Lajos az 1960-as évek egyik hazai „sztárszerzője”, több művében is értékes társadalomrajzot ad a soproni közösség zártságáról, konzervativizmusáról, sajátos rétegzettségű értelmiségéről. A történelmileg nagyon komoly urbánus (és polgári, illetve keresztény konzervatív) hagyományok sem kedveztek a városnak az államszocializmus időszakában, amely mellett a (nyugati) határ fizikai közelsége olyan taszítóerőt jelentett, hogy csak a szükséges és „elkerülhetetlen” fejlesztésekben részesült, sok szempontból időkapuszulaként megőrizve számtalan olyan adottságot, amelyet méretkategóriatársai, akik zömmel erőltetett fejlesztések következtében válhattak hasonló méretűvé, sosem tapasztalhattak meg. Míg a hasonló, nagyobb középvárosok rendre a zenitre értek az 1980-as évtizedben, itt a növekedés nem torpan meg, új lendületet vesz, amelynek statisztikában megjelenő visszafogottságát a sajátos szuburbanizáció és a határon túlra történő vándorlás okozza. A Sopronban élők – és ezt a kutatás, illetve a személyes tapasztalataim is alátámasztják – nehezen élik meg a város társadalmának ilyen átalakulását, amely a tősgyökeres és gyűntment közötti „hagyományos” konfliktuslehetőségen túl a beköltözők és a várost „használók” által importált új típusú problémaforrásokkal bővültek. A város fejlesztési elképzelései több koncepció mentén az élhetőség erősítésén munkálkodnak, ami azonban hordozza magával a további növekedés és az újratermelődő konfliktusok lehetőségét. Mindazonáltal, mielőtt krokodilkönnyeket hullatnánk a hűség városa felett, azt gondolom, nem vitatható, hogy a vizsgált négy település közül itt a legstabilabbak az alapok minden tekintetben a további fejlesztésekhez, Sopron akár teljesen új dimenziók mentén történő megújításához.

Kaposvár – talán közelsége okán – jobban ismert jelen sorok szerzője előtt, a havi közlekedési pályák elkerülhetetlen eleme, szoros kapcsolatot ápolunk az ottani középiskolákkal, miként hallgatóink egy jelentős része is a somogyi megyeszékhelyről érkezik. Mindezeket azért tartottam fontosnak leírni, mert az ismeretek, benyomások rendszeresebbek és több területet érintőek, a vakfoltokat pedig rendre kaposvári szakdolgozóink, diplomadolgozóink derítik fel. Önkritikusan vallom meg azt is, hogy mi, pécsiek nem néztük jó szemmel a centrálisabb fekvésű „kistestvér”, Kaposvár regionális központi ambícióit, amely a NUTS 2 szint kiépülésekor elvetélt ugyan, de egyértelmű sikereket hozott a felsőoktatásban és az egészségügyben – némi érzékelhető agyelszívást is okozva. Pécsi szempontból különösen sikeresnek ítéljük meg a város gazdaságfejlesztését, infrastrukturális helyzetének látványos javulását, közlekedési viszonyainak európaivá válását, amely talán nem elválaszthatatlan a stabilnak és jó kapcsolatrendszerrel rendelkezőnek nevezhető városvezetéstől. Egy egykori pécsi neves professzorom által csak felfűjt „parasztvárosnak” titulált Kaposvár színháza egy-egy időszakban jelentős számú nem kaposvári, közte mecsekaljai látogatót vonzott, a pécsi egyetemisták gazdaságföldrajzi terepgyakorlatához közelsége okán is ideális helyszín a város változatos ipari struktúrájának bemutatása, miként a barnamező-hasznosítás, a belváros funkcionális megújítása, az önálló egyetemi kampusz felépítése, a Deseda-tavi fejlesztések vagy éppen az ország első intermodális csomópontja mindig (irigykedésre és) elismerésre adtak és adnak okot. Az idézőjelbe tett egykori minősítés talán sarkos, egy időszakban talán mégis helytálló, ezt társadalmi, gazdasági adatok támasztják alá. Ennek következtében is intenzíven iparosították és fejlesztették a meglehetősen kiterjedt rurális térség egyedüli

központját, ahol rendhagyó módon a külső forrásokra alapozott prosperitást az időközben felhalmozott és igen jól menedzselt belső erőforrások hasznosítása és továbbépítése váltotta fel. (Álláspontom szerint a város fejlődésében meghatározó külső források megszerzése és értelmes kanalizálása érdekében tett erős érdekartikuláció belső erőforrásként is értelmezhető.) Sokak szerint – és ezt a *Hegedüs Judit* jegyezte tanulmány felmérése is megerősíti – a látványos átalakulásokat, leszakadás, marginalizáció, illetve nagyon lassú integráció kíséri. Örvendetes ugyanakkor az a tény, hogy Kaposvár méretének, funkcióinak és adottságainak megfelelő fejlesztési pályát – pl. zöldváros – választott, amely reális alternatívaként további látványos eredményeket is hozhat.

Sopron mellett a *Schuchmann Júlia* elemezte *Egert* is mindenki ismerni véli, hiszen Gárdonyi Géza, majd Várkonyi Zoltán és Sinkovits Imre nemzedékekkel ezelőtt tette ismertté a környéket, illetve a középkori történetet, olyannyira, hogy az egeri Dobó István Vármúzeum évtizedek óta letaszíthatatlanul a leglátogatottabb gyűjtemény a vidéki Magyarországon. Erős imázsát, illetve belföldi és nemzetközi turizmusát az ifjúsági csoportok mellett a fővároshoz való relatív közelsége, a Bük kapujaként értelmezhető pozíciója, kiemelt egyházi funkciója és ismert borai fémjelzik. Középvárosi társaihoz hasonlóan az államszocializmusban növekedett gyorsabban, dinamikája az 1970–1980 közötti évtizedben a legjelentősebb, hiszen a korábbi időszakok jelentősebb iparfejlesztései rendre elkerültek, lévén a régióban a nagyobb és a kisebb beruházások tekintetében is hátrányba kerül az érseki székhely. A középvárosok közszolgáltatásbeli fejlődése, fejlesztése, valamint az ipar dekoncentrációs politikája hozza el (csak) a látványosabb időszakot, aminek kézzelfogható lenyomata a Csebokszári lakótelep, annak kb. 10 ezer lakásával és mintegy 17 ezres lakosságával. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy a településre „ránövesztett” kisvárosnyi lakótelep (Sopronhoz hasonlóan) nem tette tönkre a történelmi városmag örökségi elemekben gazdag, kompakt kisvárosi tömbjeit, persze, mindebben a domborzat is sokat segített. (A város korábban emelt tömbös körzetei vagy eldugottan – pl. Berva – vagy befogadható tömegben és léptékben épültek meg.) Eger lélekszáma a későbbi dinamizálódásnak köszönhetően 1990-ben érte el a csúcspontot, azóta vándorlási vesztesége nagyjából a „Csebox” mai népességének feleltethető meg. Az elköltözők egy része a kedvező természeti adottságokkal vonzóvá vált városkörnyék falvaiba húzódott ki, ahol azonban – a megyeszékhellyel egyetemben – az ország más tájairól is érkező beköltözés tapasztalható. Budapest közelsége az elvándorlásban (magasabban képzett lakosság) és a térséget érintő, részben a borvidék felértékelődésének is köszönhető beköltözésben is érzékelhető. Sajátos szint ad a város lélekszámvesztésének kompenzációjában a háttérterületek (nemcsak a megye, de Nógrád és Borsod) hátrányosabb térségeiből történő beköltözés, amelynek mozgatója a város déli előterében megvalósuló reindusztrializáció. Eger középvárosi jellege számomra egy sajátos együttállás eredménye. Felsőfokú intézményei (oktatás, kultúra, egészségügy, egyház) kapcsán jelentős (és befolyásos) értelmiségi lakossággal rendelkezik, akik egy egyedi millióval rendelkező kisvárosban élhetnek. Kisváros a belváros történelmi együttesét és kompaktságát tekintve, nagyváros a település némely társadalmi adottságát illetően, amely egy nagyon élhető középvárost eredményez, nem feledve azt, hogy mindez a fővárostól ma már egy órát alig meghaladó távolságban lelhető fel. A megközelíthetőség javulása azonban legalább kétféle – adott esetben ellentétes előjelű – hatást eredményezhet. Növelheti a város népszerűségét akár a telephely-, akár a lakóhelyválasztásban, ugyanakkor halálra ítélheti számos felsőfokú funkcióját, amelyek a fővárosi kínálattal már nem képesek felvenni a versenyt.

Békéscsaba (címeben fejlesztési fókuszú) bemutatása (*Jankó Ferenc* tollából) elé álltam a legnagyobb kíváncsisággal, mivel a város számomra nagyrészt terra incognita. Egykori főnökeimtől (Tóth József és Dövényi Zoltán), illetve néhány tehetséges csabai diákomtól (hogy jut eszébe egyáltalán valakinek Békéscsabán, hogy Pécssett tanuljon...?) hallottam róla ugyan eleget, amit némileg ellenpontoztak vagy éppen árnyaltak felmenőim történetei, akik a rivális Gyulán tartoztak a csabaiakat nem éppen sokra tartó (20.) század eleji (nyakas) protestáns értelmiséghez. Nem csak tőlük hallottam azt az epés megjegyzést, miszerint „értelmiségieket este ne keress Békéscsabán, hiszen azok délután, munka után hazamentek Gyulára”. A mindenki által ismert kényszerű békéscsabai szerepvállalás és fejlesztés több tekintetben talán mindmáig eredményezi a város hendikepeit, amelynek csökkentésére nem igazán mutatkozott kormányzati törekvés az elmúlt száz évben. Úgy sikerült a városnak árnyékhelyzetben és nagyobb városok vonzáskörzetében maradni,

hogy szinte természetes, hogy Békéscsaba lesz az utolsó megyeszékhely, amely a gyorsforgalmi úthálózatba kapcsolódhat és a vizsgált négy város közül itt működik a legsoványabb felsőoktatási kínálat. Békéscsaba így lélekszáma ellenére funkcionális értelemben számomra kisebb középvárosnak tekinthető. Többször és több fókusszal történt törekvés a város újrapozicionálására, amely indult a város Nagyvárad–Fiume vasútvonalra történő elhelyezésével, de fontos a megyeszékhelyi státusz 1950. évi „elnyerése”, majd az OTK is kiemelten fejlesztendőnek ítélte, mi több, még a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Csoportját is Békéscsabán hozták létre. A város késői industrializáció szülte nagyüzemei elhúzódó válsággal szűnnek meg szinte teljesen, a reindustrializáció méretéhez képest alig számottevő a Békéscsabán. A szerző gyűjtése alapján a Modern Városok Programban is megkülönböztetett összeghez jutott a város, ami mindmáig nem változtat azon a tényen, hogy Csaba egy olyan megyének a központja, amelynek legfontosabb intézményei, vállalkozásai, foglalkoztatói nem ebben a városban működnek, nem ide érkezett a megyében a legtöbb működő tőke és a turizmusban is csak másodlagos attrakcióként értékelhető. Ezzel összefüggésben azonban a települést nem törik szét óriás lakótelepek, nem veri fel a csendet zajos ipari tevékenység és nem árasztják el peremeit reggel a városba özőnlők, de még „Rózsadombja”, sőt, szuburbijája sincsen. Azaz, meglehetősen kiterjedt volta ellenére Békéscsaba is kisvárosias abban az értelemben, hogy funkcióiban és foglalkoztatásában dominánsak a közszolgáltatások, amelyek azonban néhol a felsőfokot elérik. Mindezek után könnyen értelmezhető az az interjúban elhangzó kijelentés, miszerint „Csaba nem annyira rossz hely”. A belváros jelentős része megújult, jut élettér bőségesen, hiszen a kereskedelmi és lakossági szuburbanizáció településhatáron belül lazította az amúgy sem sűrű városi szövetet, és amúgy a rendszerváltás óta majd’ tízezerrel kevesebben élnek itt. Az erős identitáselemek ellenére (pl. szlovákság, vagy akár a gasztronómia) a civil aktivitás (lélekszámarányosan) meglehetősen visszafogott, amelynek a felmérésben részt vevők különböző okait vélik felfedezni, de az általános közönyben és országos mellőzöttségben egyetérteni látszanak. Mindezek a városfejlesztési stratégiákban és programokban a gazdaság- és intézményfejlesztés formájában jelennek meg, amely élhetőbbé és talán vonzóbbá teszi a várost a magasabbban képzetek számára is, országos beágyazódottságát az M44-es gyorsforgalmi út fejlesztésével kívánják erősíteni, míg mindennek a gazdasági alapját az északi iparterület felfuttatásával igyekeznek megteremteni. Ez a(z érthetően) növekedésszemléletű pályakép sajnálatos módon keveset merít a könyv elejében is bemutatott 21. századi középvárosi átalakulási alternatívákból és a térség háttérterületeinek adottságaiból.

A könyv záró része a kedvencem, ezt az egységet *Szirmai Viktória és Fábrián Attila* jegyzi. Attól válhatott a szívemhez (és az észjárásomhoz is) közelebb állóvá, hogy műfajában is rendhagyó, hiszen nem csupán egy nagyon korrekt módon összeállított szintézis, hanem annak alapján konkrét javaslatokat is fogalmaz meg. Tétélesen sorolja fel azokat a megállapításokat, amelyeket az esettanulmányokból lesűrűhetünk, reflektálva a bevezető egységekben felvetett kurrens globális urbanisztikai, társadalmi kihívásokra, fejlesztési modellekre. Megállapításai közül csak néhányat emelnék ki, amelyekkel kapcsolatban egyetértésemet fejezem ki, illetve további adalékok figyelembevételét tartom szükségesnek. Vélhetően nem csak a középvárosokra igaz, hogy a környezetállapot és a -védelem helyzetével kapcsolatos tájékozottság hiányos. Saját tapasztalatom is az, ebben a tekintetben, hogy ennek oka a fejlett világhoz képesti gyengébb környezettudatosságban keresendő, amelyet időről időre csak a felülről jövő kihívások (EU, így hazai *irányelvek*, célértékek, projektfelhívások, operatív programok, céltámogatások stb.) terelnek a kívánatos irányba. Ezen a területen és más dimenziókban is gyakran felmerül, hogy a fejlesztések és koncepciók megfogalmazásánál nem az alulról jövő kezdeményezések lesznek uralkodók, hanem a külső és felső akarat, direktíva szab kereteket, illetve irányokat a települési elképzeléseknek. Meggyőződésem, hogy ez, a középvárosi településméret az, ahol a testreszabott elképzelések formálódhatnak és szakmai, illetve civil diszkusszió alakíthatja azokat alkalmazhatóvá. Sajnos, a hazai területfejlesztési, településirányítási, -üzemeltetési vagy éppen redisztribúciós gyakorlat nem ebbe az irányba tart, a szerzőkkel is egyetértve, a szakértői tanácsokat nem igénylik, vagy kanalizálni nem tudják ezen a szinten, a központi hatalomtól való függés számtalan területen érezhető. Ebben a modellben a jelentős változásokat hozni képes források csak kívülről érkehetnek (vagy éppen a helyi társadalom fizet komoly árat érte – I. Sopron), a pénzügyi kiszolgáltatottság olyan mértékű, hogy a legkarakánabb településvezetés is könnyen feladja álmait és elveit

egy kis diszkrecionális bevétel érdekében, mi több, ő keveredik ennek kapcsán konfliktusba saját lakóival, civil szervezeteivel. Az utóbbi Békéscsabánál maradva: biztos, hogy egy ötvezéres városnak a kormányzati és uniós források és programok szabhatják meg csak a helyi adottságokhoz, illetve igényekhez alakított a fejlesztési pályáit? Biztos, hogy az évente egy átlagos középváros méretével fogyó, pillanatnyilag zártnak tekinthető hazai demográfiai közegben a növekedés az egyedüli út? Számos város és falu településfejlesztési stratégiáit végigolvasva és elemezve, megdöbbentő a messiásvárás mértéke: szinte mindenki a növekedésre alapoz – miként lehetne új lakókat a településre csábítani –, és alig akad olyan település, amely deklarálja tehetetlenségét a zsugorodás bizonyos hatásaival szemben, míg az általam ismert körben a fogyásra alapozott stratégia nem is létezik. Bármennyire logikus, hogy a zsugorodás elismerése politikailag és pénzügyileg vállalhatatlan, bár éppen a könyv elején bemutatott – itthon alternatív – fejlesztési stratégiák némelyikéhez kitűnően alkalmazható lenne (pl. Citta Slow).

A könyv utolsó két és fél oldalán közreadott *konkrét javaslatok*, jól összegzik a paradigmaváltás szükségességét. A pénzügyi és műszaki szempontok mellett fokozottan kellene megjeleníteni a társadalmi dimenziókat a jelenleginél korszerűbb tervezésben, amelyekben az alulról érkező igények, lokális feltételrendszerhez szabva, mély és odafigyelő társadalmi részvétel mellett formálódhatnak reális stratégiákká, koncepciókká, programokká. Kívánom, hogy a szerzők ezen óhaja meghallgatásra találjon, kívánom, hogy döntéshozók (vagy tanácsadók) is fussák át legalább az összefoglalókat (ilyenkor is hasznos a rövid és sarkos summázat...), kívánom, hogy megérhessük még ennek akár csak néhány településen történő megvalósulását!